

SUKUPUOLISENSITIIVISELLÄ TYÖOTTEELLA ASIAKKAAN KOKONAISVALTAISEMPAAN HYVINVOINTIIN

Siri Törölä: *FM, Sosionomi (AMK), Helsingin yliopisto*

siri.torola@helsinki.fi

Janus vol. 28 (2) 2020, 202–206

Syksyllä 2017 varhaiskasvatuksessa alettiin noudattaa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita, joissa varhaiskasvatuksen todettiin ensimmäistä kertaa olevan sukupuolisensitiivistä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30, 62). Sukupuolisensitiivisyys herätti myös julkista keskustelua, jonka kenties tunnetuimman väärinkäsityksen mukaan tyttöjä ei saa enää sanoa tytöiksi eikä poikia pojiksi. Tähän liittyen nähtiin jopa poliittinen kampanja, jossa pojat poseerasivat ”poika” tekstillä kirjailluissa lippalakeissa ja tytöt ”tyttö” lippalakeissa.

Vaikka sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus sai jonkin verran julkisuutta, vielä enemmän mediatilaa näytti saaneen vuonna 2017 tehdyn Kouluterveyskyselyn tulos, jonka mukaan 5–6 prosenttia yläkoululaisista ja toisen asteen tutkintoa suorittavista on transnuoria (Trasek 2018) eli nuoria, joiden sukupuoli-identiteetti eroaa heidän syntymähetkellään määritellystä sukupuolesta (Seta 2019). Vuoden 2017 Kouluterveyskysely oli ensimmäinen, jossa kysyttiin yläkouluikäisten ja toisen asteen tutkintoa suorittavien sukupuolikokemusta (Ruuska 2019, 23). Julkisuudessa pohdittiin, oliko kyse trollivastauksista ja että tarvitseeko näitä jopa ”kummajaisiksi” kutsuttuja nuoria huomioida esimerkiksi koulun käytännöissä. Julkisen keskustelun perusteella

näyttää toisinaan siltä, että sukupuolisensitiivisyys olisi uusi keksintö ja sukupuolen moninaisuus kyseenalainen muoti-ilmiö.

Päiväkotien sukupuolikasvatusta on kuitenkin tutkittu Suomessakin ensimmäistä kertaa jo vuosikymmeniä sitten. 1970-luvulla helsinkiläisissä päiväkodeissa ja 35 varhaiskasvatuksen ammattilaisen keskuudessa tehdyssä selvityksessä kartoitettiin muun muassa sitä, miten olemassa olevat sukupuoliroolit ovat sukupuolten tasa-arvon toteutumisen esteenä. Ratkaisuna sukupuolistereotyyppioiden purkamiseksi ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ehdotettiin päiväkodeissa työskentelevän kasvatushenkilöstön koulutusta. (Vehviläinen 1974, 7–8, 106.) Ehdotuksen tavoitteena oli tältä osin sukupuolisensitiivinen kasvatus ja siihen kouluttaminen. Yli 40 vuotta ensimmäisen suomalaisissa päiväkodeissa tehdyn selvityksen ja muiden merkittävien suomalaistutkimusten (kts. esim. Haataja 1992; Strandell 1995; Härkönen 1996; Värtö 2000; Ylitapio-Mäntylä 2009; Paju 2013; Virkki 2015; Kuukka 2015) jälkeen sukupuolisensitiivisen kasvatuksen vaatimus näyttää pikkuhiljaa vakiintuvan varhaiskasvatukseen. Sukupuolisensitiivinen kasvatus on suomalaistutkimuksellakin perusteltu kasvatuksen orientaatio, jota myös uusimmassa Varhaiskasvatussuunnitelman

perusteissa edellytetään toteutettavan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 30).

Sukupuolisensitiivisestä työotteesta olisi hyötyä myös muilla sosiaalialan työkentillä kuin varhaiskasvatuksessa. Vaikka Suomea on totuttu pitämään sukupuolten tasa-arvon mallimaana ja seksuaalivähemmistökin alkavat olla heteroseksuaalien kanssa aiempaa tasa-arvoisempia, ei tasa-arvo ole Suomessaakaan valmis. On totta, että jokin tietty sukupuoli tai seksuaalinen orientaatio ei sinänsä tee kenestäkään haavoittuvaa, mutta yhteiskuntamme ja kulttuurimme voivat altistaa yksilöt tiettyjen ominaisuuksiensa perusteella muita todennäköisemmin pahoinvoinnille ja syrjäyttämislle. Siksi sosiaalialan ammattilaisten olisi tärkeää ottaa työssään huomioon asiakkaiden sukupuoli ja seksuaalisuus, sekä niiden moninaisuus ja niihin kietoutuvat merkitykset. Tällöin kaikilla alan ammattilaisilla olisi valmius työskennellä siinä moninaisessa todellisuudessa, jossa heidän asiakkaansa elävät.

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää tutkimusta on tehty Suomessa muuallakin kuin varhaiskasvatuksessa. Tiedetään, että vammaiset naiset ja tytöt ovat sukupuolensa ja vammansa vuoksi 2–3 kertaa alttiimpia väkivallalle kuin vammattomat naiset. Erityinen riski kehitysvammaisille naisille on seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen. (KPMG Oy Ab & World of Management Oy 2018, 11.) Se, että vammaisten ihmisten seksuaalisuus vaietaan helposti tabuksi (Ilmonen 2008, 49–50), voi tehdä väkivallan tunnistamisesta vaikeaa. Koska vammaisille ihmisille ei useinkaan tarjota tietoa

ruumiillisuudesta tai seksuaalisuudesta, eivät vammaiset tytöt välttämättä edes tunnista kohtaamaansa seksuaalista väkivaltaa (Justander ym. 2013, 12). Väkivallan tekijä voi olla myös vammaista ihmistä hoitava taho (Lehikoinen & Mahlamäki 2013, 45).

Palvelukokemuksia on tutkittu myös niissä perheissä, joissa vähintään yksi vanhempi kuuluu sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Osa näistä sateenkaariperheistä ei syrjinnän pelossa käytä tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalvuita, jolloin perheiden vanhemmat itse pyrkivät ehkäisemään syrjintää. Palvuita käyttävät sateenkaariperheet saattavat pelätä jo etukäteen ammattilaisen kohtaamista. Huono palvelu ja ammattilaisten epäasiallinen kohtelu ovat joltaneet epäonnistuneisiin kohtaamisiin. Palveluiden käyttämättä jättämisellä sateenkaariperheiden vanhemmat ovat varmistaneet sen, etteivät he tai heidän lapsensa altistu negatiivisille kokemuksille, mutta tällöin he myös jäävät tarvitsemiensa palveluiden ulkopuolelle. (Aarnio ym. 2018, 131, 136–137.) Lisäksi tiedetään, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat sukupuolensa tai seksuaaliseen orientaatioonsa liittyen muita suuremmassa itsemurhariskissä (Alanko 2014, 38–39). Joskus jopa joissakin yhteyksissä leikkimielisenä tai lievänä pidetty sukupuolistunut homottelu haukumasanana viestiikin monella tapaa ongelmallista asenneilmastoa, joka on haitallinen niin seksuaalivähemmistöihin kuuluville ihmisille kuin heteroseksuaaleillekin. Vastaavasti huorittelu viestii seksuaalimoraalin ja -kontrollin sukupuolittuneisuudesta. Sosiaalialan ammattilaisen olisi aina puututtava tällaiseen kielenkäyttöön ja keskusteltava

siitä, mitä sanat haukkumamerkityksessä viestivät.

Yksi selitys sille, miksi esimerkiksi saateenkaariperheillä on omaan marginaalisoituun asemaansa liittyviä huonoja palvelukokemuksia, johtunee ammattilaisten toiminnan tiedostamattomuudesta. Kyse ei epäilemättä ole pahasta tahdosta, vaan tiedostamattomista oletuksista ja asenteista. Esimerkiksi varhaiskasvatuksesta tiedetään, että arjen kasvatustilanteissa kasvatuksen sukupuolistavat käytännöt ovat usein tiedostamattomia (Ylitapio-Mäntylä 2009). Näitä käytäntöjä on kuitenkin onnistuttu osoittamaan etnografisin tutkimuksin (kts. esim. Värtö 2000; Paju 2013; Virkki 2015; Kuukka 2015, 98) sekä tiedostamaan kasvattajien kokemusten reflektoinnilla (Ylitapio-Mäntylä 2009). Tutkimusten ansiosta varhaiskasvatuksen henkilöstölle on pystytty laatimaan välineitä, joilla he pystyvät tekemään työstään sukupuolisensitiivistä. Esimerkiksi Tasa-arvoinen varhaiskasvatus -hanke on tuottanut hyödyllistä materiaalia varhaiskasvatuksen henkilöstön sukupuolisensitiivisen työtteen tueksi (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2019).

Yksi seikka, joka epäilemättä vaikuttaa sukupuolisensitiivisen työtteen vaikiutumattomuuden ja valtavirtaistumattomuuden taustalla, on koulutuksen puute. Vaikka varhaiskasvatuksen henkilöstön olisi toteutettava sukupuolisensitiivistä kasvatusta, todettiin vuonna 2015 laaditussa opetus- ja kulttuuriministeriön Varhaiskasvatuksen kehittämisen ja tutkimuksen painopistealueet -julkaisussa, että sukupuolisensitiivistä osaamista tulisi vahvistaa varhaiskasvatuksen henkilöstön kou-

lutuksessa (2015, 11). Vuonna 2018 Helsingin kaupungin suomenkielisissä päiväkodeissa tehdyssä kyselyssä kävi ilmi, että monet eivät tiedä, mitä sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan. Eräs kyselyyn vastannut piti sukupuolisensitiivistä kasvatusta jopa haitallisena lapsille. Vaikka koulutus sukupuolisensitiivisen kasvatuksen toteuttamiseen näyttää kyselyn perusteella vuosien varrella parantuneen, puutteita on edelleen. (Törölä 2018, 25, 33.) Tällöin ei voida olettaa, että sukupuolisensitiivistä kasvatusta voitaisiin toteuttaa edes kaikkialla varhaiskasvatuksessa, vaikka se onkin kirjattu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, joiden pohjalta varhaiskasvatuslaki vaatii laatimaan paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat (Varhaiskasvatuslaki 2018/540 § 22).

Ammattilaisen voi toisinaan olla myös vaikea tunnistaa omaa osaamistaan. Esimerkiksi opettajien keskuudessa tehdyn seksuaalivähemmistöihin liittyvän asenteita ja kokemuksia kartoittaneen selvityksen mukaan paljon suurempi osa seksuaalivähemmistöihin kuuluvista opettajista koki tarvitsevansa tietoa seksuaaliseen orientaatioon liittyvistä seikoista kuin heteroseksuaalit opettajat (Lehtonen 2012, 21, 28). Voidaan olettaa, että heteroseksuaalit opettajat arvioivat tiedon tarpeensa väärin ja todellisuudessa koulutukselle olisi tarvetta.

Tutkimusta ja tietoa on, ja sitä on tärkeää hyödyntää kaikissa sosiaalialan ammattilaisia kouluttavissa koulutusohjelmissa. Sosiaalialan korkeakoulutettujen liitto Talentia uutisoi kesällä 2019 lehdessään, että aktiiviset sosiaalialan opiskelijat Tampereen ammattikorkeakoulussa olivat vaatineet koulu-

tusohjelmaansa kurssin, jossa käsitellään sukupuolta ja seksuaalisuutta monipuolisesti ja eri näkökulmista tarkastellen. Pakollisena kurssina (Jaakkola 2019, 40) se tavoittaa kaikki opiskelijat, mikä onkin erittäin tärkeää. Tällaisten kurssien valinnaisuuden riskinä on se, etteivät ne tavoita juuri niitä opiskelijoita, jotka hyötyisivät eniten sukupuolen ja seksuaalisuuden teemojen käsitteystä (Lehtonen 2011, 201). Setan koulutus suunnittelija Marita Karvinen (2019) on todennut, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden koulutus on täysin kestävämmällä pohjalla, jos se on järjestöjen vastuulla. Siksi sosiaalialan ammattilaisia kouluttavien koulutusohjelmien olisi erittäin tärkeää sisällyttää sukupuolta ja seksuaalisuutta monipuolisesti tarkastelevia pakollisia opintoja osaksi opetustaan.

KIRJALLISUUS

- Aarnio, Kia & Kylmä, Jari & Solantaus, Tytti & Rotkirch, Anna (2018) Sateenkaariperheiden vanhemmat: Kokemuksia lasten hyvinvoinnista, perhesuhteista ja tuen saannista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisuja D 63. Helsinki: Väestöliitto.
- Alanko, Katarina (2014) Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Julkaisuja 146. Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimus-verkosto/Nuorisotutkimusseura & Seta.
- Haataja, Marja-Leena (1992) Tasa-arvokasvatusprojekti neljässä kajaanilaisessa päiväkodissa vuosina 1987–1990. Loppuraportti. Kajaani: Oulun yliopisto, Kajaanin täydennyskoulutusyksikkö.
- Härkönen, Ulla (1996) Naiskasvattajien käsityksiä tyttöjen ja poikien työn tekemisestä sekä äitien ja isien työkasvatuksesta. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 28. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Ilmonen, Tuisku (2008) Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden seksuaaliterveyspalvelut. Teoksessa Maija Ritamo (toim.) Seksuaalisuus ammattihenkilöstön koulutuksessa sekä vammaisten ja pitkäaikaissairaiden terveyspalveluissa. Helsinki: Stakes, 40–57.
- Jaakkola, Helena (2019) Kampanja muutti opetusta. Talentia 7.6.2019, 40.
- Justander, Pia & Laiho, Sari & Urhonen, Amu (2013) Tytöstä naiseksi. Teoksessa Minna Piispa (toim.) Uskalla olla, uskalla puhua: vammaisen nainen ja väkivalta. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 11–24.
- Karvinen, Marita (2019) Koulut ja oppilaitokset matkalla kohti moninaisuutta -paneelikeskustelu. Paneelikeskustelu, Helsingin Pride viikko, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 26.6.2019.
- KPMG Oy Ab & World of Management Oy (2018) Onko Suomi maailman turvallisin maa kaikille? Turvallisuuden toteutuminen eri sukupuolten ja väestöryhmien kannalta. Raportti 25.5.2018. <https://intermin.fi/documents/1410869/4024872/Turvallisuuden+yhdenvertaisuus+selvitys+310518.pdf/9091cbbf-6dd9-4d8a-b337-01be26de818a/Turvallisuuden+yhdenvertaisuus+selvitys+310518.pdf> Luettu 28.1.2020.
- Kuukka, Anu (2015) Lapset, ruumiillisuus ja päiväkodin järjestys: tutkimus ruumiillisuuden tuottamisesta ja merkityksellistymisestä lasten päiväkotiarjessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 536. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehikoinen, Sari & Mahlamäki, Pirkko (2013) Kotona laitoksessa vai laitoksessa kotona? Teoksessa Minna Piispa (toim.) Uskalla olla, uskalla puhua: vammaisen nainen ja väkivalta. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 39–48.
- Lehtonen, Jukka (2012) Opettajien käsityksiä seksuaalisuuden kirjosta. Nuorisotutkimus 28 (2), 21–32.
- Lehtonen, Jukka (2011) Sukupuoli opettajankoulutukseen liittyvässä tutkimuksessa. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.) Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen. Helsinki: Helsingin yliopisto, 178–224.
- Paju, Elina (2013) Lasten arjen ainekset: Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ruuska, Tupu (2019) Lukiossa opiskelevien transnuorten kouluhyvinvointi. Sukupuol-

- lentututkimuksen maisteriohjelma. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Seta (2019) Sateenkaarisanasto. www.seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/ Luettu 28.6.2019.
- Strandell, Harriet (1995) Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana: tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.
- Tasa-arvoinen varhaiskasvatus (2019) Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/ Luettu 14.2.2020.
- Trasek (2018) Lapsiasiavaltuutetun pyöreän pöydän keskustelu lapsen itsemääräämisoikeudesta sukupuoleensa. www.trasek.fi/2018/02/06/lapsiasiavaltuutetun-pyorean-poydan-keskustelu-lapsen-itsemaaramisoikeudesta-sukupuoleensa/ Luettu 28.6.2019.
- Törölä, Siri (2018) Koulutus sukupuolisen-sitiivisen varhaiskasvatuksen tukena. Sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Varhaiskasvatuksen kehittämisen ja tutkimuksen painopistealueet (2015) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 19. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Määräykset ja ohjeet 17. Helsinki: Opetushallitus.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 3a. Helsinki: Opetushallitus.
- Vehviläinen, Marja-Riitta (1974) Sukupuoliroolit lasten päiväkodeissa. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Koulutuspoliittinen jaosto. Valtioneuvoston kanslian julkaisu 8. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Virkki, Päivi (2015) Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities and Theology 66. Savonlinna: Itä-Suomen yliopisto.
- Värtö, Petteri (2000) ”Mies vastaa tekosistaan... siinä missä nainenkin”: maskuliinisuuden rakentaminen päiväkodissa. Julkaisu E, Yhteiskuntatieteet 79. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Ylitapio-Mäntylä, Outi (2009) Lastentarhanopettajien jaettu muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 171. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.